

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Одеська юридична академія»

КАРПЕЦЬ ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 327.8:321.7(477)

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ В СТРУКТУРІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Богданов Володимир Семенович,
Черкаський факультет Національного університету
«Одеська юридична академія»,
декан

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Горбатенко Володимир Павлович
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України,
заступник директора;

доктор політичних наук, професор
Сіленко Алла Олексіївна
Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова,
проректор з навчальної та виховної роботи.

Захист відбудеться 21 березня 2014 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Національному університеті «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 19 лютого 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. В. Пехник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що політичний вплив виступає змістовним та організаційним стрижнем взаємодії політичних процесів та суспільного життя. Саме завдяки та в межах цього феномена і здійснюється перенесення дії з політики на суспільство та у зворотному напрямку. З огляду на зазначене, всебічне наукове вивчення феномена політичного впливу стає вкрай актуальною проблемою. Першочерговими завданнями в межах цього вивчення мають бути як поглиблення розуміння сутності та змісту політичного впливу, так і вироблення теоретико-практичних рекомендацій щодо вдосконалення процесів та організації політичного впливу в структурі демократичного процесу з метою його всебічного розвитку. На цьому тлі виникають також завдання аналізу наявних засобів політичного впливу, оцінювання їхньої ефективності та пошуку найбільш дієвих їх модифікацій та нових засобів. Все зазначене повинне стати міцною базою для подальшого розвитку демократичної політичної системи сучасної України.

Політичний вплив, постаючи невід'ємною складовою політичного процесу, відіграє важливу роль в становленні демократії в Україні, оскільки цей феномен містить в собі психологічні, економічні, соціальні, політичні та історико-культурні компоненти суспільства. В цьому контексті аналіз політичного впливу має особливе значення для розуміння структури та послідовності процесів перехідного періоду, змін у ході політичних реформ, циркуляції еліт і динаміки політичних циклів, коли майбутнє держави залежить від пріоритетів та стратегічних ліній розвитку найвпливовіших суб'єктів політики. З огляду на вищезазначене, обрана тема дисертаційного дослідження уявляється актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках планової науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» за темою «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (№ державної реєстрації – 011U0006H), безпосередньо пов'язане з комплексними науково-дослідними темами кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» «Трансформація українського суспільства до паритетної демократії: історичний досвід, проблеми, шляхи вирішення» (2007–2010 рр.) та «Особливості впровадження теоретичної моделі паритетної демократії у виборчому процесі України» (2011–2012 рр.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є дослідження феномена політичного впливу та його механізмів в демократичному процесі, а також теоретичне обґрунтування напрямів його удосконалення з використанням сучасного зарубіжного досвіду.

З огляду на поставлену мету визначено такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати основні віхи еволюції поглядів на сутність поняття «політичний вплив» у науковій традиції осмислення політичного процесу;
- визначити основні структурні характеристики політичного впливу в політичному процесі та з'ясувати їх головні атрибути;
- з'ясувати природу, зміст та специфіку політичного впливу в колі явищ та процесів, що є близькими до предметної чи структурно-дійової складових політичного впливу;
- обґрунтувати концептуально-методологічне поле дослідження феномена політичного впливу;
- проаналізувати умови та форми реалізації політичного впливу (прояви), спектр його можливих напрямків та технологічні особливості;
- з'ясувати особливості прояву засобів політичного впливу в умовах різних політичних режимів;
- з'ясувати сучасні особливості функціонування політичного впливу в українському політичному процесі;
- розробити теоретичну модель, яка містила б систему критеріїв та показників оцінювання ефективності окремих заходів та цілісних процесів політичного впливу;
- визначити та обґрунтувати перспективні шляхи вдосконалення політичного впливу в структурі демократичного процесу на основі зразків іноземного досвіду та вітчизняної специфіки.

Об'єктом дослідження є структура демократичного політичного процесу в сучасних умовах.

Предметом дослідження є феномен політичного впливу в сучасному політичному процесі України.

Методи дослідження визначаються поставленою метою та дослідницькими завданнями. Методологічну основу дослідження складають як філософські, загальнонаукові, так і спеціальні наукові методи, найбільш ефективні для пізнання політичної сфери. Особливе місце серед методів дослідження посідають різноманітні методи системного представлення політичного процесу та методи моделювання.

Використання системного підходу дозволило довести можливість трактування політичного впливу як системи, комплексно дослідити атрибути цієї системи, створити формалізовану модель оцінювання ефективності політичного впливу. Застосування біхевіористського підходу, в якому є міцна традиція дослідження саме процедурної, поведінкової складової політичної влади, до якої наближається політичний вплив, дозволило визначити цільове та технологічне поле феномена політичного впливу, його форми та напрямки здійснення. Здійснення компаративного аналізу дозволило визначити специфічні

риси політичного впливу в межах відповідного поняттєво-концептуального поля, представленого суміжними за змістом концептами – як от влада, авторитет, лідерство тощо. Крім того, порівняльний аналіз дозволив виявити особливості реалізації засобів політичного впливу в умовах різних політичних режимів, а також з'ясувати характерні риси його функціонування в сучасній Україні. Використання інституційного підходу дозволило перевірити та підтвердити гіпотезу про наявність суттєвих рис інституту в феномені політичного впливу. Застосування герменевтичного та аксіологічного підходів дозволило з'ясувати загальносоціальну цінність політичного впливу в сучасному демократичному політичному процесі, а також визначити основні напрями та оптимальні кроки вдосконалення політичного впливу в цьому процесі.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена вибором теми та методологією дисертаційного дослідження, а також проблематикою, яка до цього часу не мала цілісного розгляду, а саме комплексним дослідженням феномена політичного впливу в демократичному процесі сучасної України.

Наукова новизна полягає, зокрема, у наступних положеннях та висновках дисертаційного дослідження, які виносяться на захист:

вперше:

обгрунтовано постановку проблеми оцінювання ефективності та результативності політичного впливу. Доведено, що за умови сформованого комплексу механізмів політичного впливу на перший план виступає завдання пошуку та верифікації критеріїв оптимальності здійснення заходів політичного впливу та протікання відповідних процесів, що слугує гармонізації політичного процесу в цілому;

розроблено теоретичну модель оцінювання ефективності та якості політичного впливу, яка включає чотири рівні критеріїв – загальної, спеціальної, конкретної та результуючої ефективності, серед яких найбільшу прикладну цінність мають критерії результуючої ефективності, що втілюють поняття соціальної якості політичного впливу;

розроблено матрицю поняттєво-категоріального поля політичного впливу. Виявлено три її рівні, до першого віднесено синонімічні поняття; другий складають поняття-умови здійснення впливу, в тому числі еліта, лідерство, міф тощо; третій рівень складається атрибутами понять-умов, в тому числі ступінь інституалізації лідерства, міжнародний авторитет, лідерство думок тощо;

запроваджено концепт цільового поля політичного впливу, яке представляє собою усі можливі цілі, які постають в суспільно-політичній діяльності суб'єктів політики. Наявність окремого цільового поля, а також певної сукупності форм та засобів політичного впливу доводять, що політичний вплив є повноцінним складеним структурним елементом політичного процесу;

уточнено:

системний опис феномена політичного впливу як повноцінної динамічної системи. Виявлено, що до системних ознак політичного впливу слід віднести:

виокремленість у зовнішньому соціальному середовищі, надзвичайну мінливість, здатність адаптуватись до зовнішніх викликів. Важливою рисою цієї системи є її багатокomпонентність – політичний вплив складається з багатьох підсистем;

основні проблеми, з якими стикаються спроби вдосконалення політичного впливу в сучасній Україні. Це – нерозвинутість форм прояву народної ініціативи; незначна кількість середнього класу та, відтак, значна кількість осіб, які налаштовані на наслідування недосконалої політичної поведінки еліти; а також перекис у співвідношенні статусів, ступенів інституалізації та обсягах суспільно-політичних повноважень різних суб'єктів політичного впливу;

шляхи оптимізації політичного впливу з метою гармонізації демократичного процесу в Україні, серед яких виділяються запровадження та подальша інституалізація системи Інтернет-петицій за сучасними зразками; легітимізація практики проведення громадських Круглих столів; збалансування організаційно-технічних можливостей політичного впливу в різних представників політичної еліти – правлячої та опозиційної, а також вдосконалення морально-етичних традицій політичної діяльності в середовищі еліти;

дістало подальший розвиток:

обґрунтування першочергових кроків щодо досягнення стратегічної мети вирівнювання можливостей політичного впливу громадянського суспільства та різних прошарків в еліті, що має наблизити Україну до більш зваженого стану політичного впливу. До них слід віднести: здійснення політико-правових кроків щодо інституалізації усіх суб'єктів політичного впливу; накопичення політичної традиції для усіх типів акторів; вирівнювання соціально-політичних статусів відносно політичного впливу різних акторів; запровадження системи постійного моніторингу ефективності заходів політичного впливу як в цілому по країні, так і для кожної із потенційно великих груп політичних акторів;

рекомедації щодо організації в Україні підтримуваного державою порталу електронних петицій. Визначено, що такий портал повинен забезпечувати можливості простої реєстрації та розміщення петицій, а також моніторингу результатів підписання петицій та реагування на них влади.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації розширюють простір для подальшого дослідження широкої проблематики, пов'язаної зі з'ясуванням сутнісних рис різноманітних механізмів політичного впливу, а також зі створенням міцної наукової бази для розвитку політичного впливу як дієвого чинника демократизації політичного процесу в Україні.

Висновки з аналізу цільового поля, форм та технологій, а також сучасного стану політичного впливу в Україні дозволяють оцінити ризики для

демократичного процесу та запропонувати шляхи їх нівелювання, пов'язані із вдосконаленням структурних аспектів відносин суб'єктів політичного впливу. Обґрунтовані в дослідженні кроки щодо подальшого інституювання процедур громадянського волевиявлення та вирівнювання можливостей політичного впливу громадянського суспільства та політичної еліти надають теоретичне підґрунтя для вдосконалення та розширення демократичних процедур політичного впливу. Висновки з аналізу можливих шляхів вдосконалення політичного впливу можуть бути впроваджені у практичну політичну діяльність.

Окремі положення роботи можуть бути також широко використані в науково-педагогічній діяльності при підготовці загальних і спеціальних курсів у вищих закладах освіти, написанні підручників і навчальних посібників з політологічних дисциплін, в тому числі з політичних технологій, з теоретичних засад державного управління тощо; в процесі консультування політичних та адміністративних керівників. Матеріали та висновки роботи можуть бути використані при викладанні окремих тем загального курсу «Політологія» та спеціальних курсів.

Апробація основних висновків та теоретичних положень дисертації. Проблеми, пов'язані з дисертаційним дослідженням, викладені у виступах та обговорювались на засіданнях та науково-методичних семінарах кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія». Положення та ідеї, які розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідались та обговорювались під час наступних міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій, семінарів, круглих столів: щорічна міжнародна конференція «Людина. Світ. Суспільство» (Київ, 2009); IV міжнародна наукова конференція «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (Дніпропетровськ, 2012); міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми юридичної науки» (Київ, 2013); науково-практична конференція професорсько-викладацького складу НУ «ОЮА» (Одеса, 2013); науково-практичний семінар «Чинники та основні параметри політичного реформування сучасної України» (Одеса, 2013).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено в 11 одноосібних публікаціях автора, 6 з них – у вітчизняних виданнях, затверджених фаховими з політичних наук, 1 – у зарубіжному виданні.

Структура роботи обумовлена специфікою об'єкта і предмета дисертаційного дослідження. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів основної частини, які поділяються на 9 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 196 сторінок та 22 сторінки зі списком використаних джерел, який містить 215 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, розкрито зв'язок роботи із відповідними темами колективних наукових досліджень, визначається об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, розкривається його наукова новизна, практичне значення одержаних результатів, надаються відомості про апробацію результатів дослідження та публікації.

У першому розділі «Формування теоретичних засад дослідження феномена впливу в політичній науці» розкрито теоретичні аспекти наукового аналізу проблеми політичного впливу.

У підрозділі 1.1 «Еволюція поглядів на природу та зміст поняття політичного впливу в науковій думці» проаналізовано еволюцію поняття «політичний вплив» та основні риси його трактування в сучасній політичній науці.

З'ясовано специфіку зарубіжних та вітчизняних досліджень політичного впливу. Показано, що політичний вплив як важлива частка політичної взаємодії посідає значне місце у дослідженнях політики від давніх часів. Водночас у наукових дослідженнях від класичних до сучасних робіт він залишається «на узбіччі» вивчення інших проблем політичного процесу. Тому до сьогодні політичний вплив не розглядається у вигляді особливої складової політики, а лише як прояв тих чи інших дій певних соціально-політичних груп або чинників у різних умовах. З таким станом речей пов'язане й доволі суперечливе трактування сутності політичного впливу. Більшість вчених, в т.ч. В.С.Богданов, Д.С.Виговський, В.П.Горбатенко, О.А.Демченко, Б.А. Ісаєв, А.О.Сіленко, О.І.Трухачов, І.М.Флис та ін. звертають увагу на надзвичайну різноманітність політичного впливу, його політико-культурну обумовленість, належність до специфічних інтересів та дій окремих соціальних верств, переважання маніпулятивних рис тощо; частина дослідників – В.А.Біленко, Дж. Пфедфер та ін. – відмічають його підпорядкованість цілям політичних лідерів, інші – О.М. Шерман, Г.О.Осика, О.В.Маліс, Л. Дорош та ін. – вказують на інструментальний характер політичного впливу. Особливої уваги вчених отримували саме елементи політичного маніпулювання – як їх засоби, так і канали їхнього розповсюдження (Т.В.Джиги, В.В.Петренко, О.М. Шерман та ін.).

Вироблено синтетичне трактування політичного впливу, як свідомої цілеспрямованої діяльності, у якій виражається основне специфічне ставлення людини до світу, де суб'єкт політичного впливу є силою, яка послідовно, цілеспрямовано змінює та перетворює світ відповідно до власних і суспільних цінностей з метою реалізації своїх ідей, та однієї з найважливіших сторін

політики та влади, яка характеризує якість і ступінь розвитку політичного процесу.

У підрозділі 1.2 «Структурна будова політичного впливу» досліджено структуру політичного впливу. Доведено, що структурі політичного впливу властиві усі ті риси, які мають аналогічні політичні явища та процеси. Суб'єкт-об'єктна складова є основою дослідження політичного впливу, оскільки охоплює власне фізичних носіїв впливу від його початку через здійснення до результатів.

Визначено, що до кола суб'єктів політичного впливу слід відносити громадян держави, громадські об'єднання та політичні партії, громадську думку, засоби масової інформації, «лідерів впливу», групи тиску із числа перш за все економічних інститутів на кшталт «фінансово-промислових груп» та банківського сектору, політичну еліту, до якої входять глава держави, володарююча еліта, організована опозиція та контреліта, центральні органи законодавчої та виконавчої влади.

У висновках до першого розділу резюмовано, що на даному етапі суспільного розвитку політичний процес характеризується багатограним протистоянням суб'єктів політичного впливу різних рівнів, які намагаються в будь-який спосіб підвищити свій авторитет і легітимізувати його. При цьому сьогодні до найдієвіших способів посилення політичного впливу належать декларування формально конструктивних програм та їх популістська пропаганда.

У другому розділі «Методологічні аспекти дослідження феномена політичного впливу» аналізується поняттєво-категоріальний апарат, що був використаний у роботі, а також методологічні засади дослідження феномена політичного впливу.

У підрозділі 2.1 «Поняттєво-категоріальне поле дослідження політичного впливу» здійснено спробу проаналізувати когнітивний дискурс політичного впливу шляхом відтворення поля понять, в межах яких він визначається. З'ясовано, що це поле включає в себе як прості загальноживані поняття, синонімічне пов'язані з впливом, які водночас можуть бути джерелом та підґрунтям політичного впливу, так і складені концептуальні конструкти, зв'язок яких із впливом базується на особливостях організації суспільно-політичного життя та структурній будові політичного впливу.

Визначено, що до першого рівня концептів слід віднести такі поняття, як влада, сила, авторитет, статус, харизма, багатство, інформація, воля. Більш складними та здебільшого соціально обумовленими концептами, пов'язаними із політичним впливом, є такі поняття, як легітимність, імідж, політичний міф, корупція, лідерство, політичне рішення. Концепти третього рівня складаються

з атрибутів понять другого рівня, таких як авторитет лідера, воля народу, атрибути легітимності тощо.

У підрозділі 2.2 *«Методологічна база дослідження феномена політичного впливу»* проаналізовано перспективні методологічні засади вивчення як окремих аспектів, так і цілісного феномена політичного впливу.

Доведено, що продуктивності методиці дослідження надає системний підхід. В його межах феномен політичного впливу представлено у вигляді системи, яка має визначену виокремленість відносно решти елементів політичного процесу, чітко розрізнявальні елементи, які характеризуються деякими атрибутами і певними відносинами між ними.

Автором запропоновано запровадження поняття меж взаємодії політичного впливу та зовнішнього (для нього) середовища у вигляді сукупності великої кількості двосторонніх каналів інформаційного, емоційного, фізичного тощо рівнів.

У висновках до другого розділу зазначається, що основу дослідження політичного впливу складає трьохрівневе концептуально-атрибутивне поле та його всебічне системне тлумачення.

У третьому розділі *«Інституційні аспекти реалізації та форми політичного впливу як структурного елементу політичного процесу»* визначено та досліджено ключові компоненти механізму політичного впливу, їх дію в умовах різних політичних режимів та особливості функціонування в сучасній Україні.

У підрозділі 3.1 *«Цільове поле, напрямки та форми політичного впливу»* досліджуються характеристики основних компонент політичного впливу, які визначають зміст та своєрідність його проявів.

Визначено, що цільове поле політичного впливу охоплює діяльність щодо ухвалення законопроектів та інших нормативно-правових актів; вплив на прийняття кадрових рішень; ухвалення рішень про розподіл та перерозподіл державного, або комунального майна або бюджетних коштів; вплив на формування громадської думки.

Визначено, що під технологіями політичного впливу слід розуміти сукупність найбільш формалізованих та науково апробованих методів і засобів впливу на об'єкт політики, які втілюються у відповідних системах послідовних дій акторів, спрямованих на досягнення необхідного політичного результату. Одними з найбільш застосованих та багатоманітних є технології політичного маніпулювання та маркетингу.

У підрозділі 3.2 *«Політичний вплив в різних політичних режимах (порівняльна характеристика)»* досліджено специфіку здійснення політичного впливу в умовах основних видів політичних режимів.

Зазначено, що ця специфіка визначається на суб'єктному та субстратному рівнях. В суб'єктному аспекті різні політичні режими відзначаються перевагою певних суб'єктів політичного впливу та механізмів їх діяльності. Тоталітарні та авторитарні режими характеризуються наявністю незначної кількості акторів, які мають значний вплив на політичні процеси в державі. Натомість демократичні режими відзначаються постійним взаємозв'язком значної кількості політичних акторів, які впливають один на одного, користуючись переважно правовими засобами. В субстратному плані різним політичним режимам властиве переважання різних форм впливу. За тоталітарних режимів переважають такі методи політичного впливу, як нав'язування, тиск, залякування, погрози, терор тощо. В авторитарних режимах переважають примус, підкуп, навіювання, маніпулювання, наказ тощо. Для демократичних режимів характерним є складне поєднання механізмів народного волевиявлення – виборів, референдумів, петицій – із методами політичного маніпулювання та маркетингу з боку еліт.

Визначено, що суттєві характеристики політичного впливу в країні можуть розглядатися як важливий індикатор ступеню розвитку демократичного політичного режиму. Чим більш зваженим є співвідношення у можливостях здійснення різних засобів політичного впливу у різних категоріях політичних суб'єктів, тим більш демократичним можна вважати політичний режим у відповідній країні.

У підрозділі 3.3 *«Особливості функціонування політичного впливу в сучасній Україні»* розглянуто стан та проблеми реалізації політичного впливу в сучасних реаліях України.

Констатується поглиблення взаємовпливу двох груп суб'єктів політичного впливу – інституалізованих (політичні партії, громадські організації тощо) та неінституалізованих (індивіди, громадськість, опозиція).

Зазначено, що найбільшу кількість формальних владних важелів політичного впливу має на сьогодні Президент України, який виділяється за цією ознакою серед решти повноцінно інституалізованих суб'єктів політичного впливу в сучасній Україні. Це, з одного боку, надає йому великі можливості щодо реалізації будь-яких сценаріїв політичного впливу, а, з іншого боку, вкрай обмежує решту учасників політичного процесу у самостійному виявленні легалізованих форм політичного впливу.

Зазначено, що внаслідок відсутності достатніх правових засобів протидії заходам політико-маніпулятивного впливу залишається актуальним пошук шляхів протидії маніпулятивному впливу, серед яких виділяються формування особистісної та національної самосвідомості, гідності, підвищення ефективності функціонування інститутів громадського контролю та їх реального зворотного впливу на суб'єктів політики.

У висновках до *третього розділу* зазначається, що наявність окремого цільового поля, певної сукупності форм та засобів політичного впливу доводять, що політичний вплив є цілісним елементом політичного процесу. Специфіка функціонування цього елементу в сучасній Україні визначається процесами соціально-політичного зростання, інституціоналізації та подальшої еволюції суб'єктів політичного впливу, а також політико-культурними чинниками.

У *четвертому розділі «Оптимізація політичного впливу в сучасному демократичному процесі»* розглянуто розроблену автором комплексну модель оцінювання ефективності політичного впливу та запропоновано перспективні заходи його вдосконалення в демократичному процесі.

У *підрозділі 4.1 «Засоби оцінювання ефективності політичного впливу: критерії та показники»* проаналізовано проблему результативності та ефективності політичного впливу під кутом зору показників, які дозволяють оцінювати як цілісний феномен політичного впливу, так і його окремі елементи.

Ефективність політичного впливу визначено як стан відповідності результатів задіяння певних заходів впливу поставленим цілям впливу. З огляду на системний характер результатів будь-якого впливу, запропоновано класифікувати їх відносно чотирьох самостійних рівнів – груп критеріїв загальної, спеціальної, конкретної та результуючої ефективності політичного впливу.

Обґрунтовано необхідність організації постійного незалежного оцінювання ефективності процедур та заходів політичного впливу на основі запропонованої автором моделі. Впровадження регулярної практики такого оцінювання дозволить провести вимірювання вихідного стану ефективності політичного впливу для різних цільових полів та різних стартових умов, створити інформаційну базу для оцінки прогресу в розвитку заходів політичного впливу, а також диференціювати складові ефективності політичного впливу і визначити на цій підставі пріоритети модифікації та вдосконалення засобів політичного впливу.

У *підрозділі 4.2 «Шляхи вдосконалення політичного впливу в демократичному процесі»* аналізуються основні проблеми, які стоять на заваді оптимізації політичного впливу в умовах демократичного процесу в сучасній Україні, та пропонуються заходи з їх елімінації.

Доведено, що шляхом подолання нерозвиненості форм прояву народної ініціативи перспективним є розвиток традиції круглих столів та інституту народних петицій. В умовах сучасного інформаційного суспільства важливим є максимально повне використання можливостей інтернет-петицій та забезпечення включення цього механізму прояву громадянської ініціативи до легалізованих важелів політичного впливу.

Визначено, що загальноцивілізаційна універсальна тенденція до відтворення діяльності «вищих» виливається в намагання громадян всіляко наслідувати політичній поведінці легітимізованої політичної еліти. Цей феномен існує поза свідомих зусиль політичної еліти чи громадянського суспільства. Кроком до його гармонізації є перехід еліт до якомога більш чесної політичної гри, оскільки особистий приклад дій політичного актора відіграє величезний позасвідомий вплив на його симпатиків.

Відзначено, що кроками до вирішення проблеми нерівності статусів, ступенів інституалізації та обсягів можливостей політичного впливу різних його суб'єктів мають бути:

- здійснення політико-правових кроків щодо інституалізації та максимальної легалізації усіх суб'єктів політичного впливу;
- накопичення традиції дій із метою політичного впливу політичними партіями та громадськими організаціями у відповідності до законодавства;
- поступове вирівнювання соціально-політичних статусів відносно політичного впливу по-перше, представників усіх груп політичної еліти, та, по-друге, громадських організацій і політичних партій;
- запровадження системи постійного моніторингу ефективності заходів політичного впливу як в цілому по країні, так і для кожної із потенційно великих груп політичних акторів – правлячої еліти, опозиційної, громадських організацій та приватної громадської ініціативи.

У висновках до четвертого розділу зазначається, що оптимізація функціонування політичного впливу повинна охоплювати різноманітні аспекти та має об'єктивною метою і наслідком гармонізацію сучасного політичного процесу.

У Висновках викладаються основні результати, які були отримані у ході дослідження, сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення політичного впливу на сучасному етапі:

Визначено, що концепт політичного впливу є досить поширеним в сучасній політичній науці і в широкому сенсі пов'язаний із позначенням будь-якої взаємодії або ж діяльності суб'єктів політики з метою зміни існуючого стану чи поведінки суспільства для отримання дивідендів та певних переваг.

З'ясовано, що основними властивостями політичного впливу є універсальність, системність, динамічність, єдність психологічної та соціальної складової, а також двоєдиність, яка складається в тому, що являючись елементом політичного процесу, вплив і сам здійснюється поетапно в часі і просторі.

Визначено, що суб'єкт-об'єктна складова є певним базисом політичного впливу, оскільки охоплює власне фізичних носіїв впливу від його початку через здійснення до результатів. Важливою рисою політичного впливу є можливість тимчасових переходів суб'єктів впливу в стан об'єктів та навпаки відповідно

до змісту поточних подій політичного процесу. До кола об'єктів політичного впливу відносяться також будь-які явища, процеси чи групи населення, які, впливаючи із цілей політичного впливу, стають такими.

З'ясовано, що поняттєво-категоріальне поле політичного впливу відбиває дискурсивну основу як загального тлумачення впливу, так і виявлення його особливостей. Вироблена автором матриця поняттєво-категоріального поля політичного впливу формується з трьох рівнів. Перший рівень складають синонімічні концепти, в полі яких існує політичний вплив. Другий рівень поняття описує соціально-політичні умови політичного впливу. Третій рівень складають атрибути понять-умов, такі, як ступінь інституалізації лідерства, релевантність інформації, суспільна воля тощо.

Визначено системні властивості феномена політичного впливу як однієї з підсистем політичного процесу. Політичний вплив як система характеризується певною виокремленістю відносно зовнішнього середовища, водночас сукупністю великої кількості двосторонніх каналів інформаційного, емоційного, фізичного тощо рівнів зв'язку, а також винятковою мінливістю та здатністю до адаптації.

Встановлено, що цільове поле політичного впливу складається усією сукупністю можливих цілей його здійснення в суспільно-політичній діяльності. Відповідно до глобальної мети політичного впливу – політики в цілому – будується поле локальних цілей, пов'язаних із політичними відносинами, яке складають цільові напрямки, пов'язані з впливом на діяльність щодо ухвалення нормативно-правових актів; прийняття кадрових рішень; ухвалення рішень щодо розподілу державного майна або коштів; формування громадської думки. Аргументовано, що переважання тих чи інших прямих та непрямих форм політичного впливу визначаються його цілями та загальнокультурним фоном.

Визначено, що специфіка політичного режиму породжує перевагу певних суб'єктів політичного впливу та механізмів їх діяльності. Тоталітарний і авторитарний режими надають перевагу незначній кількості політичних акторів, що можуть здійснювати значний вплив на політичні процеси в державі, застосовуючи при цьому радикальні, здебільшого неконституційні методи. Натомість демократичний режим передбачає значну кількість політичних акторів, які перебувають у постійному взаємозв'язку та впливають один на одного, при цьому користуючись в більшості випадків правовими засобами. Політичні режими можуть бути відрізані й за переважаючими в їх рамках засобами впливу.

Визначено, що сучасний стан функціонування політичного впливу в Україні обумовлюється процесами соціально-політичного зростання, інституціоналізації та подальшої еволюції суб'єктів політичного впливу. В політичному процесі сучасної України проявляються різною мірою майже усі відомі засоби

політичного впливу. Водночас спостерігається тяжіння до переважання тих засобів впливу, які властиві демократичному політичному режиму.

Аргументовано, що критерієм ефективності політичного впливу є певна ознака або їх сукупність, на основі яких оцінюється відповідність результатів задіяння певних заходів впливу поставленим цілям впливу, а також ефективність окремих кроків щодо їх реалізації.

Створено модель оцінювання ефективності політичного впливу, яка складається з чотирьох рівнів критеріїв ефективності. Критерії загальної ефективності характеризують суспільну користь, надану людям і суспільству в цілому в результаті здійснення відповідних заходів політичного впливу. Критерії спеціальної ефективності розкривають організацію й функціонування власне підсистем політичного впливу. Критерії конкретної ефективності дозволяють оцінити діяльність окремих організаційних структур та осіб, задіяних у політичному впливі, а також рішень, прийнятих в межах здійснення певної стратегії політичного впливу суб'єкта. Критерії результативності дозволяють оцінювати якість заходів політичного впливу. Якість політичного впливу визначено як ступінь організаційних та результатуючих можливостей політичного впливу на характер, стан та зміни відносин у суспільно-політичній сфері у масштабі держави чи окремих регіонів, що виявляється як у організації відповідної діяльності суб'єктів політики, так й в її результатах.

Зазначено, що головними проблемами на заваді подальшого розвитку політичного впливу в Україні є нерозвиненість форм прояву народної ініціативи, бідність переважаючої частини населення та вкрай вузький шар середнього класу, а також значний перекіс у співвідношенні статусів, ступенів інституалізації та обсягах суспільно-політичних повноважень різних суб'єктів політичного впливу.

Аргументовано, що першочерговими кроками щодо вдосконалення процесів політичного впливу є:

1. Кроки щодо інституалізації громадянської ініціативи шляхом розвитку традиції круглих столів та петицій, в тому числі інтернет-петицій.

2. Усвідомлення політичною елітою об'єктивної необхідності переходу до якомога більш чесної політичної гри.

3. Заходи щодо вирівнювання статусів та можливостей політичного впливу різних його суб'єктів, які повинні включати такі елементи, як здійснення політико-правових кроків щодо інституалізації та максимальної легалізації усіх суб'єктів політичного впливу; накопичення певної традиції опозиційної діяльності за відповідним законодавством, певної практики дій з метою політичного впливу громадських організацій, політичних партій та ситуативних громадських рухів; запровадження системи постійного моніторингу ефективності заходів політичного впливу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Карпець Ю.В. Актуалізація феномена політичного впливу: доктринальні підходи / Ю.В.Карпець // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 65. – С. 251-259.
2. Карпець Ю.В. Політичний вплив: сутність та вектори прояву / Ю.В.Карпець // Гілея : Науковий вісник. – К., 2012. – Вип. 67. – С. 275-281.
3. Карпець Ю.В. Інститут лідерства як механізм впливу в політико-владних відносинах / Ю.В.Карпець // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса, 2013. – Вип. 49. – С. 149-159.
4. Карпець Ю.В. Вплив як форма та результат взаємодії суб'єктів політики / Ю.В.Карпець // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса, 2013. – Вип. 50. – С. 252-261.
5. Карпець Ю.В. Критерии эффективности политического влияния / Ю.В.Карпець // Вестник МГИИТ. – М., 2013. – № 3. – С. 71-77.
6. Карпець Ю.В. Цільове поле та основні форми політичного впливу / Ю.В.Карпець // Гілея : Науковий вісник. – 2013. – Вип. 78. – С. 338-341.
7. Карпець Ю.В. Деякі шляхи вдосконалення інституту політичного впливу в сучасному демократичному процесі / Ю.В.Карпець // Освіта регіону. – 2013. – №4. – С. 63-69.
8. Карпець Ю.В. Принцип демократії в процесі самоорганізації суспільства / Ю.В. Карпець // Людина. Світ. Суспільство: Матеріали міжнародної конференції. – Київ, 2009. – С. 224-225.
9. Карпець Ю.В. Політичний вплив як структурний елемент політичної системи / Ю.В.Карпець // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: Матеріали IV міжнародної наукової конференції. – Дніпропетровськ, 2012. – С.14-16.
10. Карпець Ю.В. Детермінанти політичного впливу в контексті сучасних західних теорій / Ю.В.Карпець //Актуальні проблеми юридичної науки: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2013. – С. 54-58.
11. Карпець Ю.В. Маніпулювання як ознака деформації політичного впливу / Ю.В. Карпець //Правове життя сучасної України: Матеріали науково-практичної конференції. – Одеса, 2013. – Т. 1. – С. 267-269.

АНОТАЦІЯ

Карпець Ю. В. Феномен політичного впливу в структурі демократичного процесу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2014.

У дисертації здійснено комплексне дослідження політичного впливу та специфіки його функціонування в демократичному політичному процесі сучасної України.

Проаналізовано природу та теоретичний зміст поняття «політичний вплив», досліджено його структурну будову. Визначено три рівні поняттєво-категоріального поля, яке складає теоретико-практичний дискурс політичного впливу. Доведено тісний зв'язок напрямків та форм політичного впливу зі спектром його цільового поля. Визначено, що політичний вплив є складеним структурним елементом політичного процесу, який здійснює зв'язок між політичними інститутами. Доведено наявність функціонального зв'язку між типом існуючого політичного режиму та переважаючими заходами політичного впливу. Проаналізовано особливості функціонування політичного впливу в Україні та визначено надмірну нерівномірність розподілу важелів впливу в різних акторів.

Розроблено модель вимірювання ефективності політичного впливу, яка базується на показниках загальної, спеціальної, конкретної ефективності та критеріях якості. Запропоновано шляхи вдосконалення політичного впливу в сучасній Україні, серед яких виділено розвиток системи інтернет-петицій, перехід еліт до якомога чесної політичної гри та вирівнювання статусів та можливостей політичного впливу різних політичних суб'єктів. Визначені шляхи є важливою умовою гармонізації сучасного політичного процесу.

Ключові слова: політичний вплив, демократичний процес, структура політичного впливу, цільове поле політичного впливу, суб'єкти політичного впливу, форми політичного впливу, ефективність політичного впливу.

АННОТАЦІЯ

Карпец Ю. В. Феномен политического влияния в структуре демократического процесса. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2014.

В диссертации осуществлено комплексное исследование политического влияния и специфики его функционирования в демократическом политическом процессе современной Украины.

Проанализирована природа и теоретическое содержание понятия «политическое влияние». Исследована структура понятия «политическое

влияние». Сделан акцент на субъектной компоненте политического влияния. Доказано, что специфика современного политического процесса во многом определяется противостоянием субъектов политического влияния. Определены три уровня понятийно-категориального поля, которое составляет теоретико-прикладной дискурс политического влияния. К ним отнесены группы синонимических понятий, концептов условий влияния и атрибутивных концептов условий политического влияния.

Обоснована перспективность использования при изучении политического влияния системного подхода и системно-структурного анализа. Составлено описание системы политического влияния как сложной динамической подсистемы в структуре политического процесса.

Доказано наличие тесной связи направлений и форм политического влияния со спектром его целевого поля, которое составлено всей совокупностью возможных целей его осуществления в отношении политических отношений. Основные целевые направления политического влияния составляют деятельность по принятию нормативно-правовых актов, принятие кадровых решений, принятие решений в отношении государственного имущества и средств, формирование общественного мнения.

Установлено, что преобладание прямых или косвенных форм политического влияния определяется его целями и общекультурным фоном. Показано, что наиболее формализованные и научно апробированные методы и способы влияния на объект политики объединяются понятием технологий политического влияния. Наиболее развиты и распространены технологии политического манипулирования и маркетинга.

Определено, что политическое влияние имеет все признаки составного, многокомпонентного элемента политического процесса – в аспекте как целей, так и средств для их достижения. Этот элемент зародился в начале существования публичной политики и приобрел все черты целостного элемента политического процесса с формированием современных демократических политических режимов.

Проанализирован характер связи между типом существующего политического режима и преобладающими средствами политического влияния. Определено, что тоталитарный и авторитарный режимы характеризуются незначительным количеством политических акторов, которые могут осуществлять значительное влияние на политические процессы в государстве, используя при этом радикальные и не всегда гуманные методы. Показано, что по мере демократизации политического режима расширяется состав субъектов влияния и соответственно сокращаются и уравниваются их индивидуальные возможности по осуществлению влияния.

Проанализированы особенности функционирования политического влияния в Украине и определена чрезмерная неравномерность распределения рычагов влияния у разных субъектов политического влияния. Отмечено, что в политическом процессе современной Украины преобладают способы влияния, присущие демократическому режиму.

Разработана модель эффективности политического влияния, которая базируется на показателях общей, специальной, конкретной эффективности и критериях качества. Качество политического влияния определено как степень организационных и результирующих возможностей политического влияния на характер, состояние и изменения отношений в общественно-политической сфере в масштабе государства или отдельных регионов.

Предложены пути оптимизации политического влияния в современной Украине, как условия гармонизации политического процесса, среди которых выделены меры по институализации общественной инициативы путем развития традиции общественно значимых круглых столов и петиций. Определено, что условия современного информационного общества предоставляют всем участникам процесса политического влияния уникальные возможности по использованию системы интернет-петиций. Установлено, что важным шагом к гармонизации института политического влияния является переход политической элиты к максимально честной политической игре, что оказывает огромное, и пока недооцененное, влияние на значительные массы населения. Определено, что выравнивание статусов и возможностей политического влияния разных политических субъектов, осуществление мер по их институализации и максимальной легализации, внедрение системы постоянного мониторинга эффективности мер политического влияния являются важными составляющими гармонизации института политического влияния.

Ключевые слова: политическое влияние, демократический процесс, структура политического влияния, целевое поле политического влияния, субъекты политического влияния, формы политического влияния, эффективность политического влияния.

SUMMARY

Karpet's Yu.V. The phenomenon of political influence in the structure of democratic process. – Manuscript.

Thesis for a degree in political sciences, specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – National University of «Odessa Law Academy», Odessa, 2014.

In dissertation complex research of political influence and specific of its functioning in the democratic political process of modern Ukraine is carried out.

Nature and theoretical maintenance of concept «political influence» is analysed, its structure is investigated. Three levels of the concept-category field which folds theoretical-practical discourse of political influence are determined. Close connection between directions and forms of political influence and the spectrum of its aim's field is well-proven. It's defined, that political influence is the complex structural element of political process, which carries out connection between political institutes. The presence of functional connection between the type of existent political regime and prevailing measures of political influence is well-proven. The features of functioning of political influence in Ukraine are analysed and excessive unevenness of influence distribution for different actors is defined.

The model of measuring of political influence efficiency, which is based on the indexes of the general, special, concrete efficiency and criteria of quality, is drafted. The ways of perfection of political influence in modern Ukraine are offered, among which is distinguished such as development of the system of internet petitions, passing of elites to the as possible honest political game and smoothing of statuses and possibilities of political influence of different political subjects. Certain ways are the important condition of harmonization of modern political process.

Keywords: political influence, democratic process, structure of political influence, an aims field of political influence, subjects of political influence, forms of political influence, efficiency of political influence